

Stel dat we moedig zijn

Luisa Neubauer

Stel dat we moedig zijn

Wegen uit de klimaatimpasse

Vertaald uit het Duits door
Ymke van der Staay

Cossee
Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, in enige vorm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Uitgeverij Cossee, Amsterdam. Ook tekst- en datamining van deze uitgave is zonder schriftelijke toestemming van de uitgeverij niet toegestaan.

De vertaling van dit boek werd ondersteund met een subsidie van het Goethe-Institut.

Oorspronkelijke titel *Was wäre, wenn wir mutig sind?*

© 2025 Rowohlt Verlag GmbH, Hamburg

Nederlandse vertaling ©2026 Ymke van der Staay

en Uitgeverij Cossee bv, Amsterdam

Omslagontwerp Irwan Droog

Auteursfoto © Stefan Müller

Typografie Perfect Service, Reeuwijk

Druk Wilco bv, Amersfoort

ISBN 978 94 6452 259 4 | NUR 320

E-ISBN 978 94 6452 263 1

Inhoudsopgave

Deel I: Hoop in de crisis 7

Deel II: Fossiliteit 55

Deel III: Wat nu? 95

Noten 153

Deel I
Hoop in de crisis

De boekenkast

Zoals veel van mijn verhalen begint ook dit verhaal met mijn oma. Terwijl ik deze regels schrijf, zie ik voor me hoe ze aan het fornuis in haar keuken in pannen roert, kordaat peterselie hakt, en tussen het gepruttel en gesis door over de wereldpolitiek uitweidt. Mijn oma is al decennialang actief in milieu- en klimaatbescherming en op het gebied van vrede en gerechtigheid. We hebben eindeloze middagen discussies gevoerd aan de keukentafel, tussen de peterselieaardappelen en toetjes met te veel eierlikeur door. We hebben nog steeds genoeg gespreksstof. Voor het begin van dit verhaal gaan we een kamer verder, we verlaten de keuken door een houten deur met een grote glazen ruit en gaan links een paar trap-treden omlaag de woonkamer in. Daar zie je hem meteen: de grote boekenkast. Als mijn oma en ik ernaar kijken zucht ze, en soms voelt het alsof de boeken met haar mee zuchten. In min of meer nette rijen en absurd volledig staat ze daar: een halve eeuw aan klimaatliteratuur. *Hou het klein: een economische studie waarbij de mens weer meetelt*, in 1977 voor het eerst in het Duits verschenen, *Een kwestie van hebben of zijn* van Erich Fromm, verschenen in 1976,¹ en ook *Wir Klimamacher* van Hartmut Graßl uit 1990. Achter in dat boek

staan klimaatbeschermingstips voor het dagelijks leven opgesomd: 'Eet minder vlees!' staat er, en 'Zie af van nutteloze en overbodige producten: tv-reclames bieden daar een goed overzicht van, want in een maatschappij van overvloed moet de industrie de meeste stampij maken voor haar zinloze goederen.'² Mijn oma citeert die zin vaak hardop lachend.

Als mijn oma zucht, dan komt dat doordat ze niet kan bevatten hoe snel het allemaal uit de hand is gelopen.

Als je vanaf haar boekenkast vijftien kilometer naar het westen gaat, en dan ook nog tachtig jaar terug in de tijd, kom je ook mijn oma tegen. Als jong meisje voor de tegelkachel in het naoorlogse Duitsland, in Wedel, Sleeswijk-Holstein. Het was koud die winter, in 1945; mijn oma telde hoeveel aardappels er nog waren en hoeveel maaltijden dat zouden zijn. Nog geen tien jaar later, in het wirtschaftswunder-Duitsland van de jaren vijftig, zag ze alles in rap tempo veranderen: de auto's werden groter, de reizen langer en vlees was niet langer de uitzondering, maar de regel.

Nauwelijks vijfentwintig jaar daarna, begin jaren zeventig, sloeg het leven van mijn oma om van het tellen van aardappelen naar mateloosheid. Maar al snel bleek dat dat niet goed zou gaan: in 1972 lag hij ineens op de keukentafel, de eerste uitgave van *De grenzen aan de groei*.³ Kort daarna gingen haar vier kinderen het huis uit en werd mijn oma activiste. Alleen werd het destijds niet zo genoemd; ze was een betrokken burger. En dat wilde ze ook zijn. Ze nam haar hoed en handtas mee naar demonstraties, ze wilde laten zien dat niet alleen linkse studenten zich inzetten voor ecologie en gerechtigheid, maar ook degenen die je normaal gesproken niet aan het ecologische front verwacht: de geprivilegieerden.

Even leek het alsof het allemaal goed zou komen, alsof de wereld op tijd had begrepen dat het zo niet door kon gaan, met steeds meer destructie en uitbuiting. Alsof men had begrepen dat er een grote ramp op komst was, een door de mens gemaakt monster dat alleen met vereende krachten op tijd kon worden verslagen. Alles leek bekend te zijn, te helder en duidelijk om nog langer te worden genegeerd: ‘Het door ons mensen veroorzaakte broeikas-effect dreigt (...) de inspanningen voor economische ontwikkeling, maatschappelijke stabiliteit en welstand teniet te doen. Milieubescherming is een gezamenlijke taak waarmee we onze toekomst veiligstellen (...). Als we deze verantwoordelijkheid tegenover onze kinderen en toekomstige generaties zouden vergeten, zou dat een vreselijk moreel falen zijn.’⁴ Dit zei niet Robert Habeck bij het partijcongres van de Grünen, maar CDU-bondskanselier Helmut Kohl, en wel in 1995 bij de opening van de eerste klimaatconferentie in Berlijn. In die tijd lagen bij mijn oma al zonnecellen op het dak.

En nu? Nu is de situatie volgens klimaatwetenschapper Johan Rockström als volgt: van de negen kwantificeerbare planetaire grenzen zijn er zeven al overschreden.⁵ Dat betekent dat ecologische terugkoppelingen in gang worden gezet die kunnen uitmonden in onbedwingbare en onophoudelijke kettingreacties. Het klimaat is daarin slechts een van de planetaire grenzen die in gevaar zijn, het gaat letterlijk om alles – om de hoeveelheid beschikbaar drinkwater, de afnemende vruchtbaarheid van de grond, de plasticvervuiling, het uitsterven van soorten en nog veel meer.

De aarde is inmiddels 1,2 graden Celsius opgewarmd ten opzichte van het pre-industriële niveau, het jaar 2024 was

weer eens het heetste jaar sinds we zijn begonnen weerstatistische bij te houden⁶ en de eerste leefgebieden worden inmiddels al onbewoonbaar.

Je kunt de boekenkast van mijn oma zien als een in papier gegoten documentatie van een onverklaarbaar, ondraaglijk, collectief falen. De onderzoeken, data en feiten zijn al decennialang beschikbaar, net als mogelijke oplossingen en concepten om de ergste rampen te voorkomen. In hoofdlijnen in ieder geval – plannen om ecosystemen te redden, de uitbuiting van de planeet te stoppen en mondiale ongelijkheid te overwinnen. Sinds tientallen jaren stapelt de kennis zich op in de woonkamer van mijn oma, al is er nog veel meer literatuur beschikbaar over deze kwesties. Inmiddels nemen de boekenkasten een hele muur van de kamer in beslag. Als mijn oma en ik ervoor staan voelt het alsof het gewicht van de boeken allang niet meer alleen op de planken rust. Maar ook op onze schouders.